

**En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga
(SOU 2023:44)
(Ju2023/01830)**

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet har genom remiss anmodats att yttra sig i rubricerat ärende. Fakultetsnämnden får härmed lämna följande synpunkter.

Yttrandet begränsar sig till de straffrättsliga överväganden som fakultetsnämnden gör avseende förslaget i ljuset av Barnkonventionen och särskilt art. 3 om barnets bästa..

Sammanfattning av juridiska fakultetsnämndens bedömning

Fakultetsnämnden tillstyrker till viss del förslaget om frihetsberövande påföljder för unga samt införandet av en ny fängelselag för unga. Fakultetsnämnden anser att det i första hand behöver ske en grundlig översyn av s.k. § 12-hem i SIS:s regi. Fakultetsnämnden instämmer, av de skäl som utredningen för fram, att Kriminalvården är lämplig att svara för verkställigheten, på samma sätt som kriminalvården ansvarar för verkställighet av påföljden ungdomsövervakning.

Fakultetsnämnden anser att de föreslagna åtgärderna behöver utredas ytterligare samt att pågående utredningar som behandlar, eller påverkar, påföljdsbestämning av unga lagöverträdare inväntas för att ytterligare kunna förutse konsekvenserna av de nu föreslagna åtgärderna.

Unga som begår brott – behov av särbehandling

Att unga lagöverträdare ska särbehandlas vid påföljdsbestämningen har en mycket lång tradition och motsvarande hänsyn till gärningsmannens ålder tas i alla civiliserade rättsstater. Fakultetsnämnden uppfattar inte att utredningen i denna del ifrågasätter skälen för varför unga lagöverträdare – och då särskilt omyndiga – bör särbehandlas eller att såväl straffmätning som påföljdsval kan behöva anpassas till den dömdes ålder vid tidpunkten för gärningen och vid domen. Som allmänna utgångspunkter gäller följaktligen att man så långt det är möjligt bör undvika att bestämma påföljden till fängelse för omyndiga lagöverträdare och att påföljder i allmänhet – och fängelse i synnerhet – måste anpassas utifrån de krav som följer av t.ex. Barnkonventionen.

Traditionellt sett har utformningen av särskilda regler för påföljdsbestämning för unga byggts på att man särskilt beaktar den dömdes behov av vård, stöd och behandling. Intresset av proportionalitet och rättvis vedergällning har i flera avseenden fått stå tillbaka för ett mer behandlingsinriktat perspektiv på bestraffning. Regleringen återspeglar i detta avseende en kompromiss mellan å ena sidan intresset av att möjliggöra en ändamålsenlig behandling utifrån den dömdes behov och å andra sidan intresset av att reaktionen på brott framstår som adekvat (trovärdig och tillräckligt ingripande) i förhållandet till brottslighetens allvar. Dock kan man sedan flera decennier tillbaka förmärka en förskjutning, där synen på bestraffning av unga lagöverträdare gradvis och successivt har kommit att skärpas. Sloandet av mängdreduktioner inom ålderskategorin 18–20 år för allvarlig brottslighet, liksom införandet av ungdomsövervakning som särskild ungdomspåföljd för omyndiga lagöverträdare, utgör exempel i närtid.

Barnkonventionen som lag i svensk rätt innebär att barnets bästa ska beaktas vid alla åtgärder som rör barn (art. 3). Detta gäller även då barn begått brott och ska dömas till påföljd. De situationer som är föremål för en ny och annorlunda behandling med utredningens förslag avser endast de fall där det föreligger synnerliga skäl för fängelse. Med detta förstås normalt mycket allvarliga brott med ett motsvarande högt straffvärde. I dessa fall ska med dagens reglering i första hand slutna ungdomsvård väljas, varvid verkställigheten ska utformas enligt särskilda regler där påföljden kan utformas och anpassas efter det intagna klienteletts särskilda behov. Det ska dock uppmärksammas att domstolar redan idag kan döma omyndiga lagöverträdare till fängelse med hänvisning till synnerliga skäl. Om man studerar förarbeten och praxis framgår att det är påfallande oklart när denna möjlighet används. Helt klart torde vara att det främst handlar om brottslighet med ett betydande straffvärde, dvs. så högt att slutna ungdomsvård i 4 år inte förmår att uttrycka det klander som brottsligheten förtjänar. Om fängelse väljs, sätts ett tak för hur långt straffet kan bli av bestämmelsen i BrB 29:7 st. 2. I den absoluta huvuddelen av fallen då synnerliga skäl för fängelse anses finnas, bestäms påföljden för den omyndige lagöverträdaren till slutna ungdomsvård.

Givet att motsvarande åtgärder som de som idag gäller vid slutna ungdomsvård kommer att kunna vidtas om en omyndig döms till fängelse, bedömer fakultetsnämnden att utredningens förslag inte kommer att innebära någon större förändring (än vad gäller rubricering på påföljden samt vilken myndighet som ska ansvara för verkställigheten). I detta avseende blir det närmast en fråga om etikettering av påföljden och allokering av ansvar för verkställighet. Slutna ungdomsvård har ända sedan påföljden infördes år 1999 handlat om att beröva omyndiga friheten, där längden på frihetsberövandet bestämts utifrån brottets svårhet. Skillnaden har främst handlat om sättet

på vilket påföljden ska verkställas och vem som ska ansvara för verkställigheten. Det har med andra ord alltid varit fråga om en form av ungdomsfängelse. Om den dömdes behandlingsbehov, behovet av flexibilitet och utslussning i samhället kommer att kunna tillgodoses med utredningens förslag, har fakultetsnämnden ingen erinran mot att Kriminalvården övertar ansvaret för verkställigheten och att påföljden benämns ungdomsfängelse.

Fakultetsnämnden konstaterar emellertid att det förslag som utredningen föreslår i andra avseenden kan komma att innebära att ytterligare ett steg tas i riktning bort från en särbehandling av unga lagöverträdare som iakttagit behovet av att fokusera på andra hänsyn än att tillse att den dömda drabbas av en tillräckligt ingripande och trovärdig sanktion. I denna del är vidare utredningens förslag – liksom en konsekvensanalys av dess följder – helt beroende av hur andra institut hanteras vid påföljdsbestämningen. Då dessa för närvarande också är föremål för utredning försvåras möjligheten att närmare kommentera utredningens förslag om ungdomsfängelse som ny påföljd för omyndiga lagöverträdare. Vissa av dessa aspekter ska beröras närmare.

Som angivits ovan kan man se utredningens förslag om en ny påföljd som en reform som främst påverkar innehållet i – och ansvaret för – verkställigheten av ett frihetsberövande av unga. Enligt förslaget ska påföljden verkställas på en kriminalvårdsanstalt, men för de omyndiga dömda gäller att de ska placeras på en särskild ungdomsavdelning. Med denna utgångspunkt kan man åtminstone i teorin tillgodose intresset att undvika att de allra yngsta lagöverträdarna beblandas med vuxna och därigenom påverkas negativt. Likaså kan man därigenom uppfylla Barnkonventions krav enligt artikel 40 samt 37 c. Mot denna bakgrund ställer sig fakultetsnämnden något frågande inför utredningens förslag om att en huvudregel ska vara att då den intagne fyller 18 år ska denne överföras till en vuxenavdelning. Om man på allvar vill tillse att barn som döms till fängelse ges möjlighet till meningsfull sysselsättning i form av behandling och utbildning m.m. framstår en huvudregel om övergång till verkställighet med vuxna lagöverträdare efter 18-årsdagen som betänklig. Personer som var 15–17 år vid tidpunkten för brottet kommer inte sällan att verkställa en väsentlig del av straffet tillsammans med vuxna. I så fall har man inte enbart ändrat ansvarig myndighet för verkställande av påföljden utan även innehållet i denna. Det framgår inte klart av utredningen hur denna verkställighet på en avdelning för vuxna ska kunna tillgodose intresset av att hålla barn och vuxna avskilda eller hur behovet av vård och behandling ska tillgodoses. Intresset av att hålla unga lagöverträdare borta från vuxna lagöverträdare bör på verkställighetsplanet alltid övertrumfa intresset av att påföljden anpassas till att vara en trovärdig vuxenpåföljd med hänsyn till brottslighetens allvar. Därför bör en anstaltsvistelse som föranletts av brott som någon under 18 år begått i första hand verkställas med andra unga

lagöverträdare. Alternativet att flytta över dem till vuxenavdelningar innebär att de omyndiga i alla avseenden utom vid straffmätningen behandlas som vuxna. Fakultetsnämnden anser att denna fråga bör utredas närmare. Intresset av att åtminstone på verkställighetsnivån beakta andra intressen än enbart tydliga och tillräcklig ingripande reaktioner på brott, måste anses vara så stort att det bör ifrågasättas vad som ska utgöra huvudregel respektive undantag.

Utredningens förslag och förhållandet till andra institut

För att kunna bedöma lämpligheten av förslaget måste det, utöver vad som nämnts ovan, uppmärksammas att lämpligheten av att utmönstra sluten ungdomsvård och ersätta det med fängelse till stor del beror på hur vissa andra institut regleras. Vad som främst är betydelse är hur den nu berörda ålderskategorin behandlas vid straffmätningen (beräkningen av ungdomsreduktioner) samt hur villkorlig frigivning ska fungera för fängelsestraff som ådömts när den tilltalade begått brottet före det att han eller hon fyllt 18 år. I båda dessa delar finns redan existerande regler och en etablerad praxis för tillämpningen, då i form av bl.a. tabeller för beräkning av s.k. ungdomsreduktion enligt BrB 29:7, regler med anvisningar för när den dömda ska frigives villkorligt från ett fängelsestraff samt tumregler för när särskilda skäl finns att avstå från att förverka villkorligt medgiven frihet eller endast förverka en viss del (BrB 34:5 st. 1–2).

Reglerna om beräkningen av ungdomsreduktionen ändrades så sent som år 2021 avseende de myndiga lagöverträdarna (varvid rabatten för allvarlig brottslighet togs bort i kategorin 18–20-åringar). Ytterligare förändringar kan komma att föreslås i närtid. Ungdomsreduktioner är på nytt är föremål för en statlig utredning (Dir. 2023:112). Likaså utreds för närvarande också regleringen av villkorlig frigivning, vilka bl.a. har till uppgift att se över när och i vilka fall som frigivning ska ske. (se Dir. 2021:99). Sammantaget innebär det ovan sagda att det blir svårt för fakultetsnämnden att ta ställning till vilka konsekvenser som det nu aktuella förslaget om fängelse för omyndiga kommer att få, utan att veta vad de övriga utredningarna kommer att föreslå. För det fall att lagstiftaren överväger att genomföra ändringar på dessa områden, bör ett helhetsgrepp tas där de olika förslagen – och deras inbördes påverkan på varandra – kan beaktas tillsammans. Som uppenbara exempel på hur de olika regleringarna påverkar varandra kan nämnas att ungdomsreduktionen i BrB 29:7 (och beräkningen av dennas storlek) helt avgör i vilka fall som ett frihetsberövande (i form av slutna ungdomsvård eller ungdomsfängelse) överhuvudtaget kan komma i fråga, att beräkningen av det s.k. straffmätningensvärde avgör hur långa frihetsberövanden som kan komma i fråga, samt att frågor om hur och när villkorlig frigivning ska lösas bestämmer hur lång tid som verkställighet måste ske på anstalt (och när och hur utslussning kan komma i fråga) och hur man ska reagera på återfall. Skulle t.ex.

regleringen rörande beräkningen av den s.k. ungdomsreduktionen för omyndiga lagöverträdare förändras i väsentlig mån, skulle behovet av att kunna utdöma fängelse öka i motsvarande mån. Likaså blir bedömningen av strafftidernas längd helt avhängig reduktionernas storlek.

Vid sidan av behovet att uppmärksamma det nära inbördes förhållandet mellan de nu nämnda instituten (och vad respektive utredning kommer fram till), bör också erfarenheterna av tillämpningen av den nya ungdomsövervakningen studeras närmare och utvärderas. Detta kan dock behöva viss tid innan en praxis etablerats i domstolar för när denna påföljd kan väljas och hur den ska utformas.

När det gäller sambandet mellan vad som kan utgöra synnerliga skäl för fängelse i BrB 30:5, konstaterar fakultetsnämnden följande. Om ungdomsreduktionerna lämnas oförändrade, kommer ingen påtaglig ändring att ske i fråga om antalet fall som med utredningens förslag kommer att leda till fängelse och vad som idag hanteras inom ramen för sluten ungdomsvård. Tumregeln om att straffmättningsvärdet ska vara 1 år eller mer för att synnerliga skäl ska anses föreligga kan användas även om påföljden bestäms till fängelse i stället för sluten ungdomsvård. Vad därefter gäller längden på de strafftider som kan bli aktuella, bör det uppmärksammas att ett fängelsestraff, med utredningens förslag, kan komma att bli längre om fängelse väljs som påföljd jämfört med vad som gäller om påföljden bestäms till sluten ungdomsvård. Det beror på att det med utredningens förslag inte kommer att finnas någon begränsning rörande hur långt ett fängelsestraff kan bli annat än vad som följer av BrB 29:7 st. 2. Med dagens reglering av sluten ungdomsvård gäller enligt BrB 32:5 st. 2 att påföljden kan avse en tid om maximalt 4 år. Skillnaderna kommer dock i praktiken att bli marginella. Vid bedömningen av längden av en sluten ungdomsvård ska beaktas att villkorlig frigivning inte sker, varför maxstraffet motsvarar fängelse i 6 år. (Som påtalats ovan kan domstolen endast i extrema undantagsfall bestämma påföljden till fängelse, vilket endast kan av situationer där straffmättningsvärdet är synnerligen högt.) Genom att den dömde regelmässigt ska friges villkorligt efter att två tredjedelar av ett fängelse verkställts på anstalt (jfr BrB 26:6), blir den totala tiden som den dömde ska vara frihetsberövad blir ungefärligen densamma oavsett om man väljer sluten ungdomsvård eller fängelse. Detta talar enligt fakultetsnämnden för att utredningens förslag kan genomföras.

Skulle däremot mängdreduktionernas storlek förändras även för omyndiga lagöverträdare (dvs. helt tas bort eller minskas i likhet med den ändring som skedde vid 2022 års reform), blir det fråga om en avsevärd repressionsökning. Det skulle leda till att långa frihetsberövanden skulle komma att aktualiseras för omyndiga lagöverträdare. Enkla beräkningsexempel visar att en minskning av

ungdomsreduktionen vid allvarlig brottslighet med t.ex. 50 procent eller ett slopande helt av rabatt, skulle leda till att strafftiden generellt skulle öka markant och i vissa fall fördubblas. Den enda begränsning som skulle finnas är den som anges i BrB 29:7 st. 2 – dvs. 10 år eller 14 år. Allt detta skulle hamna i konflikt med de intressen som anses böra styra påföljdsbestämning för unga lagöverträdare i allmänhet och omyndiga i synnerhet. Likaså kan förenligheten med Barnkonventionen i så fall ifrågasättas. Fakultetsnämnden kan inte ställa sig bakom en sådan radikal förändring som skulle bli följden om ungdomsreduktionen (för omyndiga lagöverträdare) förändras på något avgörande sätt. Detta får återverkningar på det sättet, att inte heller denna utrednings förslag, om att generellt använda fängelse som påföljd för omyndiga lagöverträdare då synnerliga skäl föreligger, kan tillstyrkas.

Vad som nu sagts gäller även i fråga om regleringen av villkorlig frigivning. Som påpekats ovan kommer omyndiga lagöverträdare, som med utredningens förslag döms till fängelse, att frigiges efter att tvåtredjedelar av fängelsestraffet verkställts. Ändrar man de allmänna reglerna för när frigivning ska ske (t.ex. till att frigivning ska ske efter trefjärdedelar eller – i vissa fall – inte alls), kommer detta naturligen att få återverkningar även för strafftiderna för omyndiga lagöverträdare. Detta skulle kunna komma att medföra en avsevärd repressionsökning, som starkt kan ifrågasättas. Påföljdsutredningen uppmärksammade dessa konsekvenser och anförde skäl emot ett system där omyndiga döms till längre frihetsberövanden men där villkorlig frigivning ges. Det sagda påvisar att det finns ett starkt behov av att – vid den fortsatta beredningen av ungdomsfängelse för omyndiga – beakta de förslag som den utredning som för närvarande utreder villkorlig frigivning lägger fram. På motsvarande sätt måste den utredningen i sitt arbete ta hänsyn till de förslag rörande ungdomsfängelse som diskuteras i detta remissvar.

I och med att villkorlig frigivning kommer att aktualiseras i de nu aktuella fallen uppkommer även frågor om hur man ska se på återfall under pågående prövotid att aktualiseras. Den kategori varom nu är fråga är inte sällan mycket brottsaktiva, vilket får förmodas hänga samman med bristen på mognad och ansvarsförmåga. Kriminologisk forskning visar dock att brottsintensiteten ofta avtar hos denna kategori i samband med att personen blir äldre. Den här berörda kategorin som begår tillräckligt allvarlig brottslighet för att dömas till fängelse kommer således att frigiges och inte sällan återfalla. Fakultetsnämnden ser här ett behov av att ta ställning till vilken betydelse som det förhållandet att den dömde var omyndig vid tiden för brottets förövande bör ges för frågan om förverkande av villkorligt medgiven frihet i en senare dom. Denna fråga kan givetvis till viss del bedömas utifrån hur den nuvarande regleringen ser ut. I så fall bör det ändock närmare utredas hur de särskilda skäl för att avstå från (fullt) förverkande ska tillämpas på unga lagöverträdare. Viss vägledning står att finna i de omständigheter som

nämns i BrB 34:5 st. 2 och den praxis som utvecklats för vuxna lagöverträdare. En fråga som måste besvaras är om den tilltalades ungdom – på samma sätt som billighetsskäl i BrB 29:5 – kan tala för att förverkande framstår som oskäligt.

Om regleringen av villkorlig frigivning skulle förändras på ett mer avgörande sätt – t.ex. att frågan om villkorlig frigivning görs fakultativ eller om man ändrar reglerna för när domstolen kan avstå från förverkande eller endast förverka viss del – hamnar det nu aktuella förslaget om ungdomsfängelse för omyndiga i ett annat läge. Eftersom det är oklart hur ett eventuellt förslag skulle vara utformat avstår fakultetsnämnden närmare kommentera konsekvenserna.

Det sagda visar att det finns ett stort behov av att bedöma lämpligheten i utredningens förslag i ljuset av vad som kommer att föreslås i de övriga utredningar som behandlar påföljdsbestämning av unga lagöverträdare. Fakultetsnämndens slutsats är således att frågan om huruvida utredningens förslag, om att ersätta sluten ungdomsvård med fängelse bör genomföras, måste avvakta slutsatserna i de övriga utredningar som behandlar eller berör påföljdsbestämning för unga.

Förslag till yttrande i detta ärende har upprättats av professor Magnus Ulväng och universitetslektor Malou Andersson. Yttrandet har på delegation avgivits av juridiska fakultetens dekanus, professor Anna Singer.

Anna Singer